

VJERSKI TERORIZAM KAO DESTABILIZIRAJUĆI FAKTOR U RUSIJI

Marko Kusovac

Islam represents an integral component of the Russian socio-political body and affects internal security issues, that is, the stability of the country and political decision making. Since time immemorial, the members of the Islamic community have been known as a tough nut in the fight with the central authorities, and they would often die rather than fall into the hands of their enemies. Their small number compared to the Russian army and the impossibility of engaging in a frontal conflict forced them into guerrilla warfare and organized terrorist attacks, to which the Russian security services did not have an adequate response. The greatest Islamization took place in Dagestan, which led to the galloping influence of the radical ideas of Islamic fundamentalism, and in the Caucasus region that also has a very delicate climate due to its heterogeneous structure in the Islamic fabric.

Islam je sastavni dio socio-kulturološkog tkiva društva Rusije i utiče na njenu unutrašnju i spoljnu politiku. Prema demografskim podacima, 2002. godine je u Rusiji bilo 14,5 miliona muslimana. Dvije najveće grupe čine Tatari (koji broje oko tri miliona) i Baškiri (1,6 miliona). Međutim, muslimanski vjerski lideri smatraju da Rusija ima čak 20 miliona muslimana. Shodno različitim izvorima, u Rusiji legalno ili nelegalno živi 1,5 miliona Azera, milion Kazaha i nekoliko stotina hiljada Uzbeka i Tadžika. Napomenimo da je broj od 20 miliona više nego jednom pomenuo, niko drugi, do ruski premijer Vladimir Putin.

U Ruskoj federaciji je registrovano 5.000 džamija (mada je njihov broj u stvari mnogo veći) i preko sto islamskih univerziteta i medresa.

Ruski muslimani održavaju redovne kontakte sa muslimanima u inostranstvu. Tokom protekle decenije, religija u životu ruskih muslimana dobijala je sve veći značaj.

Islamska „renesansa“ koja je počela krajem osamdesetih nije, međutim, ujedinila ruske muslimane u jedinstvenu „umu“, odnosno vjersku zajednicu. U Rusiji postoje dvije velike muslimanske oblasti: jedna je u užoj Rusiji, nastanjena mahom Tatarima koji čine drugu po veličini nacionalnu grupu Federacije, a druga je na Kavkazu. Ta dva regiona su samostalna u smislu kulturne i vjerske tradicije, i zaokupljena sopstvenim problemima među koje spadaju i odnosi sa centralnim vlastima.

Ruski muslimani žive u manjim grupama u Tatarstanu, oblasti Volge, na južnom Uralu, u Sibiru i Moskvi – gradu sa najvećom muslimanskom populacijom, ne samo u Rusiji, nego i u Evropi. (Prema nezvaničnim statistikama, u glavnom gradu Rusije živi preko milion muslimana.) Muslimanske zajednice u tim oblastima imaju istu istoriju i sljedbenici su iste, najliberalnije vrste islama, hanifizma. Međusobni odnosi raznih islamskih institucija obojeni su njihovim nastojanjima na integraciji, ali i zategnutostima između pojedinih vjerskih vođa, posebno između Talgata Tadžudina, poglavara ruskih muslimana u vrijeme Sovjetskog Saveza, i Ravila Gajnutdina, predsjednika Savjeta muftija Rusije i imama glavne moskovske džamije.

Džamije u centralnoj Rusiji nijesu postale centri političke opozicije, mada su u nekima mladi muslimani začeli nekoliko radikalnih grupa. Međutim, prema Saveznoj službi bezbjednosti, u džamiji i medresi Jelduz u tatarskom gradu Naberežnji čelni učitelji iz arapskih zemalja sprovodili su devedesetih godina vojnu obuku mudžahedina, dok su i polaznici i učitelji održavali bliske kontakte sa čečenskim separatistima. Medresa je zatvorena 1999. da bi kasnije, pod budnim okom vlasti, ponovo otvorila vrata kao ustanova za obrazovanje žena. Slučaj džamije Jelduz je, međutim, izuzetak.

Ruski muslimani, izuzimajući one na Kavkazu, postojano su imuni na radikalnu vrstu islama, vahabizam. Vahabizam nije zaživio među Tatarima, niti je postao ideološki ili politički pokret jer je, između ostalog, nespojiv sa tradicionalnim hanifizmom. Određenu ulogu u tome igraju i opšta vjerska apatija, zaostala iz sovjetske ere, otpor lokalnih sunitskih vođa i budnost Federalne službe bezbjednosti.

Umjesto da se priklone radikalnom islamu, neki tatarski intelektualci, kako svjetovno tako i vjerski orijentisani, pokazuju interes za islamsku reformu i ideju „evro-islama“. Važan doprinos toj ideji dao je Rafael Hakimov, politički savjetnik predsjednika Tatarstana. Okretanje „evro-islam“ stimulisalo je teološke i ideološke debate o pitanjima kao što je odnos između idžtihada (prava na nezavisno razmišljanje) i taklida (obaveze poštovanja islamskih edikta). Umjeće ideološke debate, mada pojednostavljeno, postepeno se ponovo budi među ruskim muslimanima.

Suprotno miroljubivoj koegzistenciji muslimana i njihovih susjeda u centralnoj Rusiji, oblasti Volge, Urala i Sibira, situacija na sjeveru Kavkaza, gde živi 4,5 miliona muslimana, izgleda mnogo ozbiljnije. Mada je i tu preporod islama slijedio isti proces kao i u drugim djelovima u Ruskoj federaciji, postojalo je nekoliko bitnih razlika. Od posebnog značaja je razvoj političke situacije devedesetih godina jer politizacija islama nije mogla da se izbjegne zbog stalnog pritiska izazvanog, između ostalog, i sukobom u Čečeniji. Podjele u regionu su pospješene i inherentnim antagonizmom između sufizma i radikalnog vahabizma koji je stigao sa Bliskog istoka.

U Dagestanu, republici na sjeveru Kavkaza u kojoj je izvršena najintenzivnija islamizacija, uloga islama u političkom životu relativno je velika. Upravo u Dagestanu su najviše došle do izražaja fundamentalističke, islamističke ideje.

U toj republici živi nekoliko uglednih ideologa islamskog fundamentalizma, kao što su Ahmedkadi Ahtajev, emir Partije

islamskog preporoda iz devedesetih godina, i Šejk Bagutdin, saveznik najmoćnijeg čečenskog komandanta i zagovornika islamske države na Kavkazu, Šamila Basajeva. Procjenjuje se da je u Dagestanu tokom godina broj sljedbenika vahabizma varirao između 4 i 10 hiljada. Međutim, ako se uzmu u obzir i pasivni sljedbenici, onda ih sigurno ima mnogo više. (Krajem devedesetih jedan visoki zvaničnik je procijenio da ih ima 100 hiljada.)

U Dagestanu je 1997. osnovano nekoliko vahabijskih džamata, ili vjerskih zajednica. Najmoćnija, koja je sebe proglasila „islamskom teritorijom“ obuhvatala je sela Karamahi, Čabanmahi, Čankurbe i Kadar. Vahabisti su odbijali da se povinuju lokalnim vlastima optužujući ih za korupciju i nesposobnost da rješavaju društvene probleme.

Kada su pokušali da na „islamskoj teritoriji“ proglase šerijatski zakon, naišli su na otpor ostalih muslimana u toj oblasti, sljedbenika sufizma, što je izazvalo nekoliko sukoba između te dvije grupe.

Vahabisti Dagestana su 1999. podržali snage Šamila Basajeva koje su izvršile invaziju na tu republiku, a vlasti su u znak odmazde izvršile napad na sela „islamske teritorije“, ubile njihove vođe i porušile njihove domove. Sljedbenici vahabizma su kasnije raseljenji u razne oblasti Dagestana.

Islamski džamati takođe su se pojavili u Kabardino-Balkariji, Karačaj-Čerkeziji i regionu Adigel. Nekoliko manjih je formirano i u republici Sjevernoj Osetiji. Prema lokalnim službama bezbjednosti, oko 500 vahabista živi u Kabardino-Balkariji i 300 u Karačaj-Čerkeziji, mada ti podaci ne mogu biti nezavisno potvrđeni.

Pogrešno bi bilo žigosati sve pripadnike džamata kao sljedbenike islamskog radikalizma, a još manje kao teroriste. Većina njih su mladi ljudi koji nemaju namjeru da se bore za islamiističku državu, već se zalažu za poštovanje islamskih tradicija i moralnih standarda. No, ekstremističke grupe ipak postoje na sjevernu Kavkaza. Militantni džamat je 2002. godine formiran u

Ingušetiji, a juna 2004. u oružanom napadu njegovih pripadnika na glavni grad Nazran nastradalo je ili povrijeđeno preko sto ljudi. Šamil Basajev je nekoliko nedjelja boravio u Kagardino-Balkariji. Nekoliko logora je uspostavljeno u tom regionu u kojima su arapski instruktori obučavali mudžahedine i teroriste, uključujući bombaše-samoubice.

Po pravilu, nivo obuke u takvim logorima je nizak, obuka je kratkoročna, a polaznici mogu da napuste logore po volji.

Treba napomenuti da radikalne ideje o zavodaženju šerijatskog zakona i stvaranju islamske države nikada nijesu zaživjele u Čečeniji. Njen prvi predsjednik, Džohar Dudajev, isticao je kao svoj cilj stvaranje sekularne, demokratske države, a islamu se okrenuo tek pošto je čečenska kriza prerasla u vojnu konfrontaciju. Tada je Dudajev odlučio da prihvati džihad kao ideologiju otpora centralnim vlastima u Moskvi.

Totalna islamizacija Čečenije, kakvu zagovaraju lokalni sljedbenici vahabizma i njihovi arapski mentori, nije se desila i Čečenija je, u neku ruku, više katalizator nego jezgro vjerskog esktremizma.

Krajem devedesetih godina islamski radikalni elementi pokušali su da prebrode etničke podjele i da djeluju kao ujedinjena ideološka i politička snaga. Dokaz tih pokušaja je bila zajednička borba Dagestanaca i čečenskih vahabista za uspostavljanje jedinstvene islamske države od Kaspijskog do Crnog mora, kao i učešće pripadnika raznih kavkaskih etničkih grupa u terorističkim aktivnostima vahabista. Mobilizacijom tradicionalističkih islamskih snaga porastao je uticaj sufi-šejka na nivo bez presedana, tako da oni sada vrše uticaj i na sekularne političare. Dagestanski premijer Hisri Šihosajdov savjetovao se sa šejkom Saidom iz Čirkeje o nekim odlukama vlade. Lokalne muftije i vodeći sljedbenici sufizma zajednički su djelovali sa sekularnom administracijom u cilju zabrane vahabističkih organizacija. Tako je 1999. usvojen zakon o zabrani „vahabističkih i drugih

ekstremističkih aktivnosti na teritoriji republike Dagestan“. Slični zakoni su usvojeni u nekim drugim republikama.

U razdoblju od 1999. do 2000. godine većina vahabističkih džamata je rasformirana, a njihovi sljedbenici su se povinovali vlastima i obustavili propovijedanje vahabizma. Poslije 11. septembra 2001. vlada Ruske federacije je strogo ograničila ili čak zabranila aktivnosti većini međunarodnih islamskih organizacija koje podržavaju vjerski ekstremizam.

Pa ipak, tri godine kasnije pokazalo se da su islamski ekstremisti ne samo opstali nego i održali svoj zavidan politički i vjerski uticaj. Za to postoji nekoliko objašnjenja. Kao prvo, populacija je još uvek nezadovoljna niskim životnim standardom i nesposobnošću vlasti da poboljšaju društveno-ekonomsku situaciju i zaustave galopirajuću inflaciju.

Takvo nezadovoljstvo (pokazalo se i ranije) naginje transformaciji u vjerski bunt. Kao drugo, islamski ekstremisti su uspjeli da očuvaju svoje organizacione strukture i, kao treće, islamski radikalizam se potpiruje čečenskim konfliktom. Povećanje vjerskog radikalizma podupiru i negativne reakcije muslimana na sjeveru Kavkaza na situaciju u Afganistanu, Iraku i na Bliskom istoku, kao i pokušaji SAD i nekih evropskih zemalja da, uz učestalu podršku Moskve, vrše pritisak na muslimanski svijet. Ti događaji se na sjeveru Kavkaza tumače kao „sukob Zapada i islamske civilizacije“.

Međutim, stavovi muslimana u centralnoj Rusiji, oblasti Volge i Sibiru izgleda da su više pragmatični, mada i tu ima izuzetaka. U okviru ankete sprovedene početkom 2002. među moskovskim muslimanima, postavljeno je i pitanje „ko najbolje predstavlja imidž istinskog muslimana?“ Na osnovu odgovora ispitanika, Osama bin Laden se našao na trećem mjestu. A nešto kasnije, u martu 2003, mufija Talgat Tadžudin, poznat po svojoj ekstravaganciji, izazvao je neprijatnost Kremlju proglašivši džihad protiv SAD.

Period od 2002. do 2004. godine obilježen je porastom terorističkih aktivnosti. Od maja do septembra 2004. izvršen je neviđen broj terorističkih napada: ubijen je čečenski predsjednik Ahmat-hadži Kadirov, oborena su dva aviona, a u blizini moskovske podzemne željeznice eksplodirala je bomba. Prvog septembra teroristi su u školi u Beslanu, u Sjevernoj Osetiji, zarobili preko hiljadu osoba, mahom djece. Odgovornost za taj napad, u kojem je nastradalo nekoliko stotina ljudi, preuzeo je Šamil Basajev, vođa najagresivnije islamističke grupe Rijadus Salihin.

Sve veća „feminizacija“ džihada takođe je obilježila taj period: žene su učestvovala u nekoliko terorističkih napada na jugu Rusije i u Moskvi. Poznato je da su instruktori međunarodnih islamskih organizacija učestvovali u obuci ženskih bombaša-samoubica, članica bataljona „Crnih udovica“ koji je formirao Šamil Basajev.

Neriješeni problem Čečenije i dalje je glavni uzrok terorizma u Rusiji, dok vahabisti, koji su postali aktivniji na sjeveru Kavkaza, sebe sve više doživljavaju kao učesnike globalnog džihada. Oni više vole da se definišu kao učesnici velikog sučeljavanja muslimanskog svijeta i Zapada, nego kao separatisti koji se samo protive Moskvi, jer se nadaju da će na taj način pridobiti veću podršku istomišljenika u inostranstvu.

Pokazalo se u više slučajeva da aktivnost vjerskih ekstremista nema nikakve veze sa čečenskim ratom: oni djeluju nezavisno i slijede sopstvenu logiku. Štaviše, njihovo djelovanje vjerovatno neće biti završeno ni pošto se postigne u nedogled odlagano rješenje čečenskog konflikta.

Aktivnosti vahabista i povećanje terorizma negativno se odražavaju na krhke međuetničke odnose u Ruskoj federaciji. U Dagestanu gdje su ti odnosi dugi niz godina bili relativno stabilni, raste trvenje između Avara, najveće etničke grupe sa brojnim sljedbenicima radikalnog islamizma, i Dargina koji su su druga po veličini etnička grupa.

Poslije beslanske tragedije odnosi između Oseta, kojih je bilo najviše među taocima, i Inguša (pola terorističke grupe činili su Inguši), postali su krajnje zategnuti. Takvih tenzija je bilo i ranije: u sukobu te dvije etničke grupe 1992. poginulo je više stotina ljudi. Ukoliko izbije nov sukob uprkos preventivnim mjerama, koje su preduzele lokalne vlasti na sjeveru Kavkaza i centralna vlada, čitav region bi mogao da bude zahvaćen velikim međuetničkim građanskim ratom sa neizvjesnim posledicama. Nema sumnje da bi takav scenario podstakao islamski ekstremizam i miješanje ekstremista iz inostranstva.

Čak i bez tako apokaliptičnog scenarija, situacija na sjeveru Kavkaza vjerovatno će ostati komplikovana na duge staze. Stoga umjereni stavovi muslimanskih Tatara i stabilnost međuvjerskih i međuetničkih odnosa u oblasti Volge zavrjeđuju još veću pažnju.

U međuvremenu, muslimani u Rusiji se osjećaju sve neprijatnije jer negativan stav šireg ruskog društva prema islamu raste. Potreba za dijalogom između islama i hrišćanstva sve je hitnija, a vođenje takvog dijaloga iziskuje više inovativne nego formalne stavove.

Islam jeste važan faktor u političkom životu Rusije što nudi dovoljno razloga za brigu. Vjerski ekstremisti se pozivaju na islam; unutrašnji sukobi se ne rješavaju; stranci se i dalje miješaju preko granice; a vladajuće strukture nijesu u stanju, ili možda neće, da shvate uticaj islama na unutrašnje poslove Rusije. Svi ti faktori stvaraju na jugu Ruske federacije nestabilnost koja bi vremenom mogla negativno da se odrazi na čitavu zemlju.¹

¹ Osnova za ovu analizu je u većem dijelu tekst čiji je autor Aleksej Malašenko, stručnjak za orijentalistiku i etničke odnose, saradnik je moskovskog Karnegi centra (Carnegie) i profesor na Državnom institutu za inostrane odnose u Moskvi. (Tekst je preuzet iz *New European Review*).